



EESTI KONJUNKTUURIINSTITUUT

ESTONIAN INSTITUTE
OF ECONOMIC RESEARCH

Rävala 6 19080 Tallinn tel 668 1242 faks 668 1240 e-post eki@ki.ee

**Illegaalse alkoholi
tarbimine ja kaubandus Eestis 2010
(elanike hinnangute alusel)**

Tallinn
Mai 2011

Aruande koostaja: Elmar Orro

Töögrupp: Lia Lepane, M. Reiman, I. Niklus, V. Savina, P. Jõekalda

Eesti Konjunkturiinstituut

Rävala 6 19080 Tallinn

tel 668 1242

e-mail: eki@ki.ee

<http://www.ki.ee>

Copyright © Eesti Konjunkturiinstituut

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. Legaalse alkoholi eelistamine	4
2. Elanike eksperthinnangud alkoholi illegaalse kaubanduse kohta	6
2.1. Illegaalse kaubanduse aspektid	6
3. Illegaalse alkoholi isiklik tarbimine	8
3.1. Illegaalse alkoholi kättesaadavus	8
3.2. Illegaalse alkoholi hinnad.....	10
3.3. Illegaalse alkoholi tarbimine	11
4. Illegaalse alkoholi osakaal kange alkoholi turul	14
Kokkuvõte	16
Lisad	
Lisa 1. Küsitlustulemuste protsentjaotused.....	17
Lisa 2. Küsitlustulemuste protsentjaotused sotsiaal-demograafiliste gruppide lõikes.....	20
Lisa 3. Küsitletud kogumi iseloomustus	22

SISSEJUHATUS

Eesti Konjunktuuriinstituut on illegaalse alkoholituru uuringuid viinud läbi alates 1998. aastast. Alkoholi salakaubandus mõjutab negatiivselt legaalset alkoholiturgu ja selle kaudu ka riigi maksulaekumisi. Lisaks sellele võib illegaalne alkohol osutada ohtlikuks tarbijate tervisele. Viimaste aastate keerulise majandussituatsiooni taustal on suurenenud elanike tööpuudus ja langenud sissetulekud ning sellega koos on vähenenud inimeste tarbimisvõime. Tarbimiskäsked pole jätnud puudutamata ka alkoholitarbimist ning sinna kõrvale tuleks arvestada ka seda, et legaalne alkohol on muutunud järjest kallimaks eelkõige aktsiisimaksude suurenemise tõttu (2008. a ja 2010. a), kuid ka käibemaksu suurenemise läbi (2009. a). Hinnatõusud on seadnud teatud tarbijad valiku ette, kas soetada odavamalt, kuid ebaseaduslikku alkoholi või siis legaalset kallimaid jooke. Nimetatud dilemma ees on rohkem madalama sissetulekuga elanikud, aga ka Venemaa piirilähistel elavad inimesed.

Käesoleva Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi tellimisel läbiviidud uuringu eesmärgiks oli välja selgitada illegaalse alkoholi osakaal kange alkoholi (viina) kaubanduses ja illegaalse kaubanduse poolt riigile tekitatud eeldatav maksukaotus. Töö aluseks olid täiskasvanud elanikkonna küsitluse tulemused, mis viidi läbi 2010. aasta oktoobris ja novembris. Küsitlusankeetides paluti elanikel anda oma eksperthinnang salaalkoholi leviku kohta üldiselt ning iseloomustada salaalkoholi tarbimise trende illegaalse alkoholi tarbijate endi poolt. Peale selle on töös kasutatud Rahandusministeeriumi ja Statistikaameti väliskaubanduse statistika andmeid. Illegaalse alkoholi all käsitletakse käesolevas töös alkoholi, mille ostmisel ja tarbimisel oldi teadlik, et seda on müüdnud seadusevastaselt ning toodete pealt on jäetud riigimaksud tasumata. Kui tarbija osales illegaalses kaubanduses mittetahtlikult (enda teadmata), siis see ei kajastu uuringus salakaubandusena.

Töö koosneb neljast peatükist:

1. ülevaade legaalse alkoholi eelistamisest;
2. küsitletute ekspertarvamused alkoholi illegaalse kaubanduse kohta;
3. illegaalse alkoholi isiklik tarbimine, kättesaadavus ja hinnad;
4. ülevaade illegaalse alkoholi osakaalust kange alkoholi (viina) turul ning hinnang riigi maksutulukaotusele.

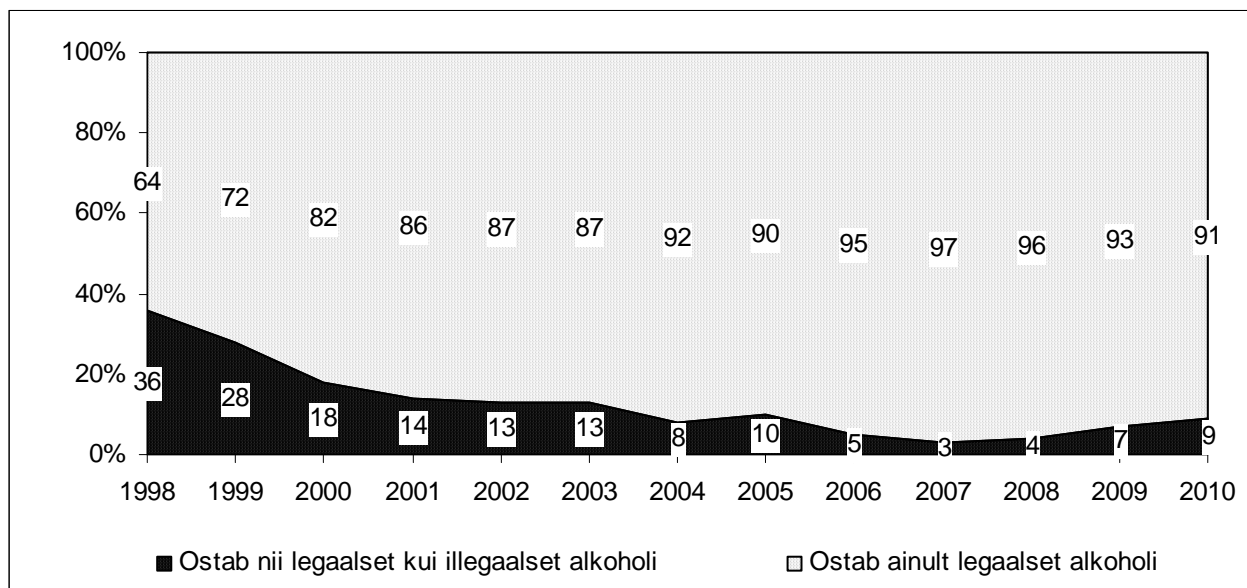
Uuringus kajastatakse illegaalse alkoholituru olukorda 2010. aastal, aga ka tarbijate käitumise muutusi aastatel 2000-2010. Kirjalikule küsitlusele vastas kokku 1009 EKI tarbijapaneeli koosseisu kuuluvat Eesti elanikku vanuses 18-74 aastat. Representatiivsuse tagamiseks on tulemused vanuse, soo, rahvuse ja regiooni järgi kaalutud. Küsitlustulemuste üldjaotused on toodud lisas 1 ning sotsiaal-demograafiliste gruppide lõikes valikuliselt lisas 2. Küsitletud kogumi iseloomustus on esitatud lisas 3.

1. LEGAALSE ALKOHOLI EELISTAMINE

Alkoholi hankimisel seisavad tarbijad erinevate valikute ees. Ostuotsuse tegemisel on võimalik lähtuda oma maitse-eelistustest, varasemast kogemusest, alkoholi kättesaadavusest, hinnast jm teguritest. Peale selle tuleb tarbijal valik teha kas legaalse või illegaalse alkoholi vahel. Käesolevas peatükis on esitatud ülevaade sellest, milline osa tarbijatest eelistab osta legaalset alkoholi ja mis on legaalse alkoholi tarbijate hinnangul sellise eelistuse põhjusteks. Illegaalse alkoholi ostmise põhjuseid käsitletakse alapeatükis 3.3.

Elanikest valdav osa eelistab osta legaalset alkoholi – 2010. aastal oli legaalse alkoholi tarbijaid 91% kõigist alkoholi tarbijatest (vt joonis 1.1). Samas on legaalse alkoholi eelistajate osakaal alates 2008. aastast vähenenud, jõudes 2010. aastal 2004-2005. aasta tasemele. Legaalse alkoholi tarbimise vähenemine ja illegaalse alkoholi tarbimise suurenemine on paljuski tingitud keerulisest majanduslikust olukorrast, mis on elanikele kaasa toonud suurenenud tööpuuduse ja koos sellega sissetulekute vähenemise. Sellele vaatamata on viimastel aastatel legaalse alkoholi tarbijate osakaal oluliselt kõrgem kui eelmise kümnendi lõpus – siis ostis legaalset alkoholi vaid ligi 2/3 alkoholi tarbijatest, iga kolmas alkoholi tarbija hankis aga salaalkoholi. Legaalset alkoholi eelistati salaalkoholile kõigis sotsiaal-demograafilistes gruppides, kuid erinevused ilmnesisid tarbijate sissetuleku suuruse, elukoha, rahvuse, hariduse, vanuse ja soo lõikes. Nii oli madalama sissetulekuga ja põhiharidusega elanike, meeste, mitte-eestlaste ning Kirde-Eesti elanike hulgas oli illegaalse alkoholi tarbijate osakaal keskmisest suurem (vt lisa 2.1).

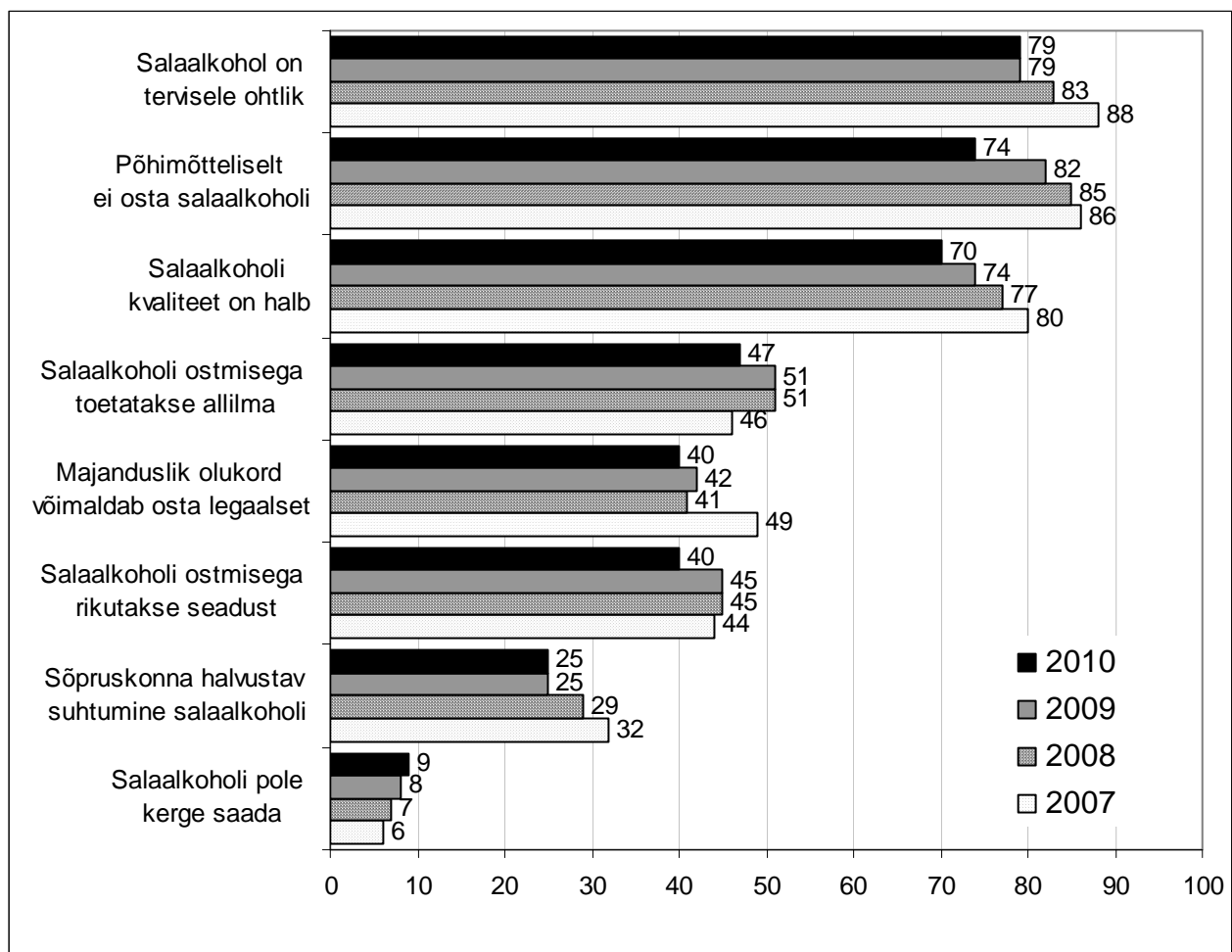
Joonis 1.1. Legaalse ja illegaalse alkoholi vahel valiku tegemine (% alkoholi tarbijatest)



Elanikelt küsiti ka põhjuste kohta, miks eelistada legaalset alkoholi. Kõige sagedamini nimetati legaalse alkoholi eelistamisel asjaolu, et selle tarbimine ei ole salaalkoholiga võrreldes tervisele ohtlik. Nii põhjendas oma valikut 79% alkoholi tarbijatest. 74% alkoholitarbijatest ei osta salaalkoholi aga põhimõtteliselt. Sellele vaatamata oli põhimõtte poolest salaalkoholist loobunute osakaal jäänud varasemate aastatega võrreldes väiksemaks. Vastamissageduselt kolmandaks märgiti, et legaalset alkoholi eelistatakse salaalkoholile viimase halva kvaliteedi tõttu.

Nimetatud kolm põhjust on olnud legaalse alkoholi tarbijatele olulisemad ka eelnevatel aastatel (vt joonis 1.2). Samal ajal on nende argumentide osakaal aasta-aastalt vähenenud. Eelnevatest põhjendustest vähem oluliseks pidasid legaalse alkoholi tarbijad seda, et salaalkoholi ostmine toetab allilma ning et sellega rikutakse seadust. Ligi pooltel legaalse alkoholi tarbijatel võimaldas majanduslik olukord tarbida seaduslikku alkoholi. Kõige vähem põhjendati alkoholi legaalset tarbimist salaalkoholi raske kättesaadavusega. Samas oli see ainus põhjendus, mille pooldajate osakaal on aastate jooksul suurenenud. Raskusi salaalkoholi soetamisel nimetasid legaalse alkoholi eelistamise põhjusena kõige enam Kesk Eesti ja maapiirkondade elanikud, kõige vähem oluline oli see Kirde-Eesti elanikele.

Joonis 1.2. Legaalse alkoholi eelistamise põhjused (% legaalse alkoholi tarbijatest)



2. ELANIKE EKSPERTHINNANGUD ALKOHOLI ILLEGAALSE KAUBANDUSE KOHTA

Alkoholi illegaalse kaubanduse uurimisel kasutab EKI elanike eksperthinnanguid ja nende isiklike tähelepanekuid antud valdkonna kohta. Elanikkonnalt saadud teave, mis tugineb igapäevasest elust kogunenud informatsioonile, võimaldab hinnata illegaalse alkoholi tarbimise trende, levikut ja müügikanaleid, analüüsida salaturu osakaalu kangete alkoholsete jookide tarbimises jm probleeme. Kangete alkoholsete jookidega võrreldakse salaalkoholi seetõttu, et müüdav illegaalne alkohol ongi tavaliselt kange alkohol nagu viin, puskar ja piiritus.

2.1. Illegaalse kaubanduse aspektid

Elanikelt uuriti, kas nende tutvusringkonnas on inimesi, kes ostavad salaalkoholi. Ühtegi salaalkoholi ostjat ei tundnud 59% vastajatest (vt tabel 2.2). Illegaalse alkoholi ostjaid teadis 25% vastanutest, nendest 20% tundis mõnda üksikut ja 5% teadis paljusid. Võrreldes omavahel viimaste aastate tulemusi võib öelda, et kuni 2008. aastani salaalkoholi ostjaid teadvate vastajate arv kahanes, kuid hakkas seejärel uuesti tõusma. Sellest võib järeldada, et salaalkoholi levik on paaril viimasel aastal hakanud taas suurenema.

Tabel 2.1. Illegaalse alkoholi ostjate teadmine (% vastanutest)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Teab paljusid	9	10	4	4	3	6	5
Teab mõnesid	27	31	23	19	17	17	20
Ei tea kedagi	49	47	62	64	67	65	59
Ei oska öelda	15	12	11	13	13	12	16
Kokku	100	100	100	100	100	100	100

Keskmisest enam tundsid salaalkoholi ostjaid väikese sissetulekuga elanikud, mitte-eestlased ja Kirde-Eesti elanikud. Kirde-Eesti elanikest tundis 51% salaalkoholi ostjaid, sh 19% teadis paljusid ja 32% mõnda. Võrreldes 2009. aastaga on salaalkoholi ostjaid teadvate inimeste osakaal Kirde-Eestis pisut vähenenud (2009. a 53% vastanutest).

Elanikelt uuriti veel, kas nad teavad isiklikult mõnda pidevalt tegutsevat salaalkoholi müügikohta või müüjat. Antud vastuste järgi selgus, et 14% vastanutest teab salaalkoholi müügikohti või müüjaid (vt tabel 2.3). Kui salaalkoholi ostjaid teadvate inimeste osakaal aastaga suurenes, siis isiklikult salaalkoholi müügikohti või müüjaid teadvate inimeste osakaal

jäi samale tasemele. Regioonidest esines illegaalse müügikoha teadjaid sarnaselt varasematele aastatele kõige rohkem Kirde-Eestis (29% piirkonna elanikest, vt lisa 2.2).

Tabel 2.2. Illegaalse alkoholi müügikoha/müüja teadmine (% vastanutest)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Teab	26	26	20	17	15	14	14
Ei tea	74	74	80	83	85	86	86
Kokku	100	100	100	100	100	100	100

Illegaalsetest alkoholidest oli elanike hinnangul kõige enam levinud viin, järgnesid puskar ja piiritus (vt ka ptk 3.3 - illegaalse alkoholi ostjate eelistused). Sellisena on salaalkoholi struktuur püsinud alates 2001. aastast. Enne seda oli salapiiritus puskarist rohkem levinud.

Elanike ekspertarvamus illegaalse alkoholi osakaalu kohta üldisest kange alkoholi tarbimisest Eestis on esitatud tabelis 2.4. Salaalkoholi osakaal ei ole vastajate hinnangul viimastel aastatel oluliselt muutunud. Keskmiselt moodustas see üldises kange alkoholi tarbimises 29%. Võrreldes kümnendi algusega, on salaalkoholi tarbimine elanike eksperthinnangu põhjal oluliselt vähenenud. Salaalkoholi osakaalu üldisest tarbimisest hindasid keskmisest kõrgemaks Kirde-Eesti elanikud, mitte-eestlased ning madalama sissetulekuga elanikud.

Tabel 2.3. Illegaalse alkoholi tarbimise osakaal üldises kangete alkohoolsete jookide tarbimises elanike eksperthinnangute alusel

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
43%	41%	36%	32%	34%	32%	32%	28%	27%	28%	29%

3. ILLEGAALSE ALKOHOLI ISIKLIK TARBIMINE

Lisaks elanike eksperthinnangutele uuriti küsitluse kaudu ka elanike isiklike kokkupuuteid salaalkoholiga, aga samuti illegaalse alkoholi kättesaadavust, ostukohti, hindu ning tarbimisharjumusi. Salaalkoholi tarbijate endi hinnangute põhjal saab täpsemalt analüüsida muutusi turul, tarbijate eelistusi ja käitumise tagamaid.

3.1. Illegaalse alkoholi kättesaadavus

Alkoholi tarbimist piiravad selle kättesaadavus ja hind. Legaalse alkoholi müügil kehtivad Eestis ajalised piirangud ning alkohol on maksustatud aktsiisiga. Kui väheneb legaalse alkoholi kättesaadavus, võib osal tarbijatel suureneda huvi salaalkoholi vastu. Eriti mõjutab inimesi illegaalset alkoholi tarbima hind, mis on oluliselt madalam legaalse alkoholi hinnast, sest viimases moodustavad aktsiisimaks ja käibemaks küllalt suure osa. Eriti tundlikuks muutub hinnaküsimus majanduslanguse ajal, sest siis on tarbijate sissetulekud ja ostuvõime väiksemad. Teiselt poolt sõltub salaalkoholi tarbimine ka selle kättesaadavusest. Kui salaalkohol on lihtsalt kättesaadav, siis ostetakse seda tõenäoliselt ka rohkem. Küsitlusel uuriti illegaalse alkoholi ostjatelt, kuidas on nende jaoks 2010. aastal salaalkoholi kättesaadavus muutunud. Saadud vastuste alusel jäi 67%-le illegaalse alkoholi ostjatest salaalkohol endisel moel kättesaadavaks, 5% ostjate jaoks muutus salaalkohol kättesaadavamaks ja 8% jaoks raskemaks (vt tabel 3.1). Küllalt suur osa salaalkoholi ostjatest (20%) ei osanud aga illegaalse alkoholi kättesaadavuse muutumist kuidagi hinnata.

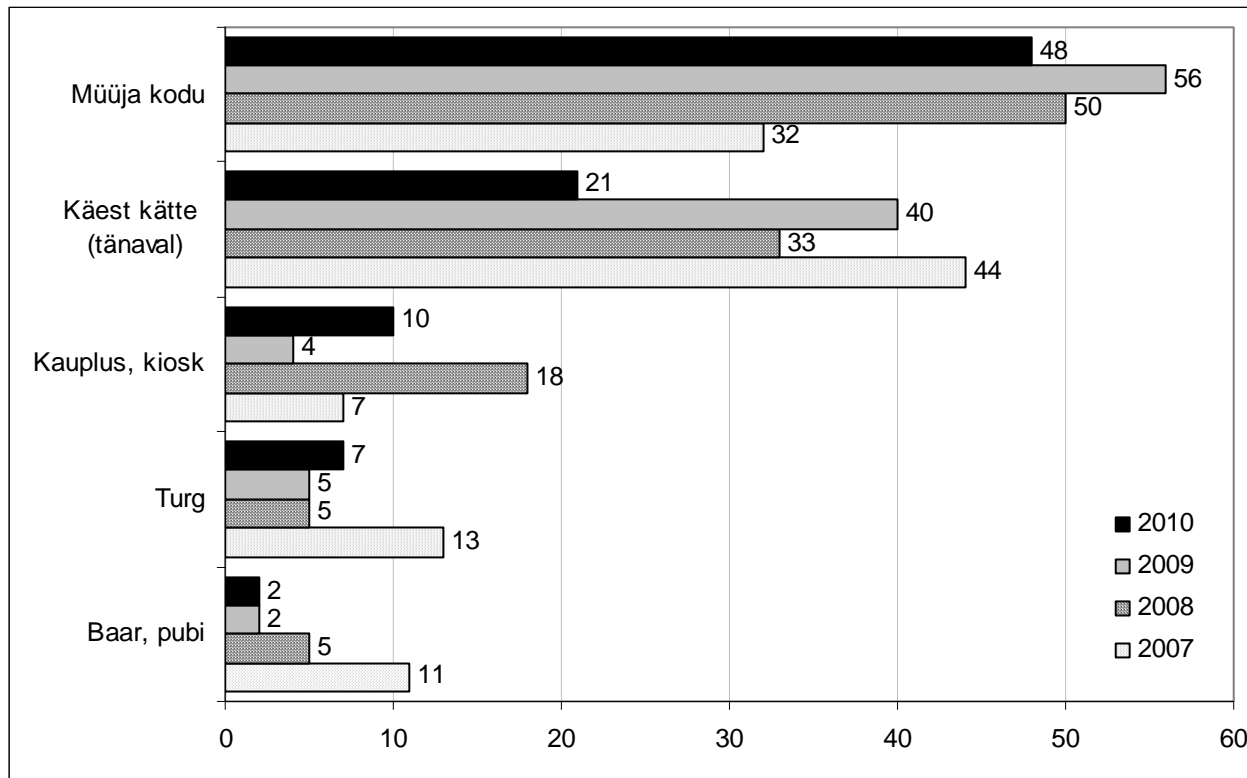
Tabel 3.1. Illegaalse alkoholi kättesaadavuse muutumine (% illegaalse alkoholi ostjatest)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Muutus kergemaks	11	14	10	10	12	14	4	4	6	10	5
Jäi samaks	51	42	52	68	61	58	73	69	65	80	67
Muutus raskemaks	18	32	19	14	5	12	13	20	15	6	8
Ei oska öelda	20	12	19	8	22	16	10	7	14	4	20
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Järgnevalt paluti illegaalse alkoholi ostjatel märkida põhilised ostukohad, kust nad salaalkoholi muretsevad (vt joonis 3.1). Peamiselt toimusid ostutehingud salaalkoholi müüjate juures kodus (nii vastas 48% salaalkoholi ostjatest), ligikaudu viiendik (21%) sai oma joogid kätte tänaval. Võrreldes 2009. aastaga on mõlema ostukoha osatähtsus siiski vähenenud, tänaval ostnute

osakaal langes isegi poole võrra. Võrreldes eelmise aastaga suurenes 2010. aastal kauplustest, kioskitest ja turgudelt ostjate osakaal.

Joonis 3.1. Illegaalse alkoholi ostukohad (% illegaalse alkoholi ostjatest)



Tabelis 3.2 on välja toodud muutused salaalkoholi ostukoha eelistustes aastatel 2000-2010.

Sealt näeme, et illegaalse alkoholi ostukohtade pingereas on läbi aastate esikohal olnud müüja kodu. Kõige vähem levinud ostukohad on olnud kaubandus- ja toitlustusasutused ning turud. Illegaalset alkoholi osteti peale selle veel tuttavate kaudu ja töökaaslastelt või telliti otse koju.

Tabel 3.2. Illegaalse alkoholi ostukohad (% illegaalse alkoholi ostjatest)

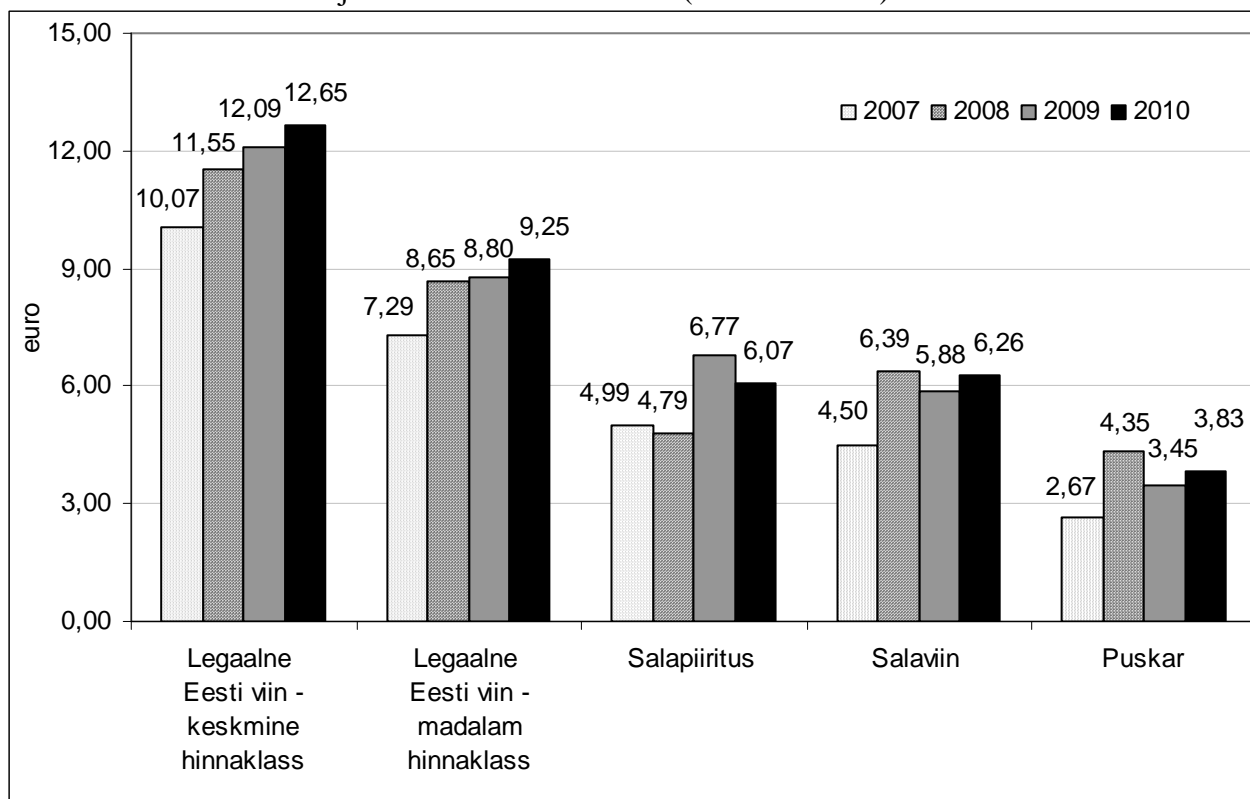
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Müüja kodu	56	56	52	55	64	58	49	32	50	56	48
Käest kätte (tänaval)	4	17	20	18	10	22	23	44	33	40	21
Kauplus, kiosk, baar, pubi	6	17	15	8	9	22	6	18	23	6	12
Turg	17	12	11	13	5	4	4	13	5	5	7
Mujal	10	5	11	6	14	5	8	5	15	10	13

3.2. Illegaalse alkoholi hinnad

Hind on tarbija jaoks ostuotsuse tegemisel oluliseks kriteeriumiks. Eesti tarbijate hinnatundlikkus on EKI poolt koostatud varimajanduse uuringu põhjal 2010. aastal varasemate aastatega võrreldes kasvanud. Kõnealuse uuringu järgi eelistas tervelt 18% vastanutest osta tooteid või teenuseid soodsamalt, vaatamata sellele, et tegemist võis olla illegaalse kaubaga ja riigil jääksid maksud saamata¹. Sarnased prioriteedid kehtivad ka alkoholi puhul - odavam hind võrreldes legaalse alkoholiga on salaalkoholi ostmise kõige olulisemaks põhjuseks. Et selgitada välja hinnaeelise suurus, analüüsitakse järgnevalt hinnaerinevusi legaalse ja illegaalse alkoholi vahel. Kuna legalsete alkoholsete jookide hindu mõjutavad oluliselt aktsiisimaks ja käibemaks, mida salaalkoholi müüjad või maaletoojad ei maksa, on legaalse alkoholi hinnatase alati kõrgem kui illegaalsel alkoholil. Alkoholi aktsiisimäärasid on riik tõstnud üsna sageli, viimati suurenesid need 2010. aasta algusest (+10%) ja enne seda 2008. aastal veel kaks korda (kokku ligikaudu 32%). Lisaks tõusis käibemaks 2009. aasta juulist 20%-le (varem oli 18%).

Järgnevalt esitatud legaalse alkoholi hinnad tuginevad EKI alkoholi hinnavaatlustele. Illegaalse alkoholi hinnad on saadud tarbijauuringute raames salaalkoholi ostjatelt endilt. Nii legaalse kui illegaalse alkoholi hinnad on käesolevas uuringus toodud oktoobri-novembri seisuga (vt joonis 3.2).

Joonis 3.2. Alkoholsete jookide keskmised hinnad (eurot liitri eest)



¹ Varimajandus Eestis 2010 (elanike hinnangute alusel). EKI 2011

Legaalsete alkohoolsete jookide (viina) hinnad on tõusnud aastast aastasse ja seda nii keskmises kui madalamas hinnaklassis. Võrreldes 2009. aastaga kallinesid 2010. aastal ka salaviin ja puskar, kuid salapiiritus muutus odavamaks. Kui võrrelda odavama legaalse viina hinda salaviina hinnaga, siis püsib viimase hind esimesega enam-vähem korrelatsioonis – erinevatel aastatel moodustas salaviina hind legaalse madalama hinnaklassi viina hinnast 61-74%. Salaviina hind peegeldab ka tarbijate ostuvõimet ja nii jäi selle hind majandussurutise aastatel (2010. ja 2009.) madalamaks kui 2008. aastal. Sama näitas ka puskari hinna trend. Salapiirituse hind aga suurenes 2009. aastal märgatavalt, mistõttu see 2010. aastal turusituatsiooni arvestades taas allapoole kohandus.

3.3. Illegaalse alkoholi tarbimine

Nii nagu eelpool öeldud, oli ka 2010. aastal salaalkoholi ostmise peamiseks põhjuseks odavam hind. Hinnates tarbijate käitumist salaalkoholi ostmisel selgus, et odavam hind oli väga oluline 66%-le ja mõnevõrra oluline 25%-le salaalkoholi ostjatest (2009. aastal vastavalt 65% ja 22%). Võrreldes 2009. aastaga tarbijate hinnatundlikkus 2010. aastal natuke kasvas (+4%-punkti). Tunduvalt enam suurenes nende tarbijate osakaal, kellel ei olnud salaalkoholi kvaliteedile midagi ette heita, pidades seda samaväärseks legaalse alkoholiga. Illegaalse alkoholi võrdväärset kvaliteeti võrreldes legaalse alkoholiga pidas 2010. aastal väga oluliseks 57% salaalkoholi tarbijatest (2009. a 42%, kasv +15%-punkti). Pisut on aastaga suurenenud usaldus illegaalse alkoholi müüjate vastu – väga oluliseks ostupõhjuseks nimetas seda 48% illegaalse alkoholi tarbijatest (2009. aastal 46%). Teistest vähemolulisemaks põhjuseks hinnati salaalkoholi kerget kättesaadavust, mida ei peetud eriti oluliseks.

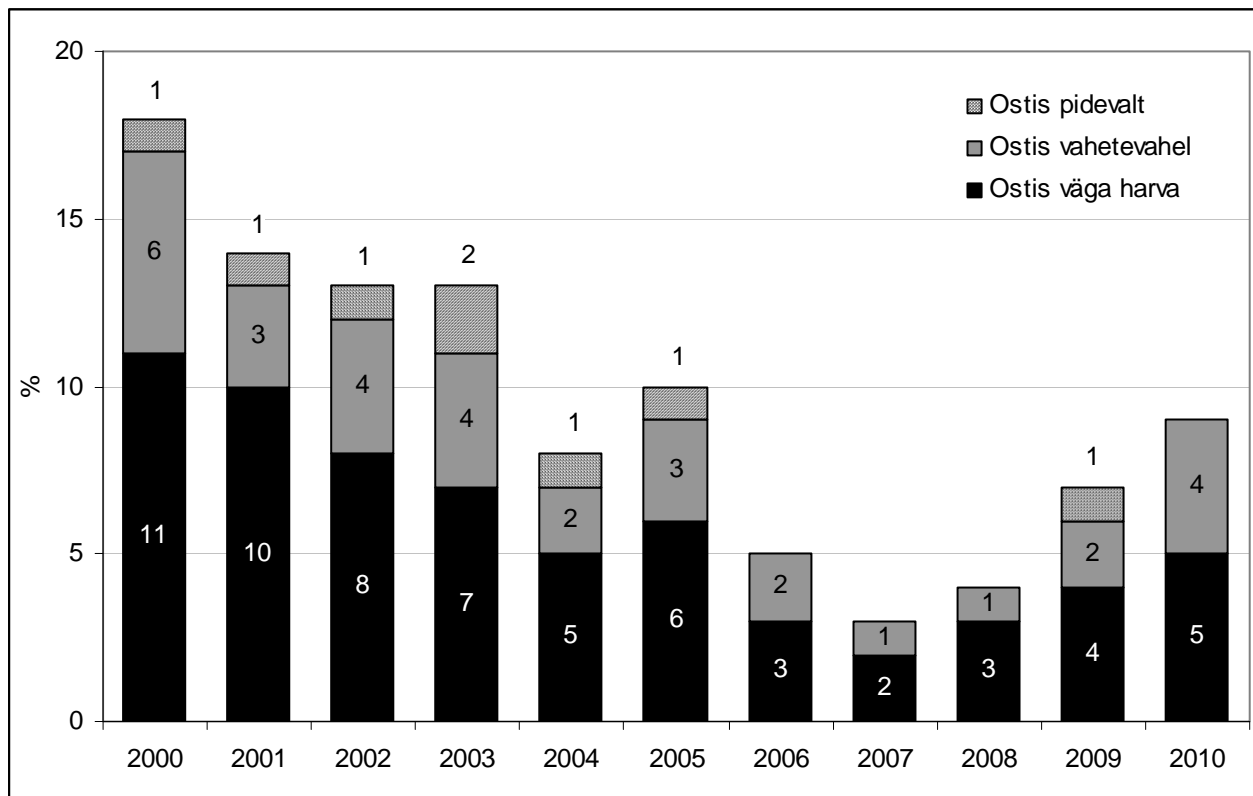
Üldse ostis 2010. aastal illegaalset alkoholi 9% alkoholi tarbivatest elanikest (2009. aastal 7%, vt tabel 3.3 ja joonis 3.3).

Tabel 3.3. Illegaalse alkoholi ostmine (% alkoholi tarbijatest)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Ostis pidevalt	1	1	1	2	1	1	0	0	0	1	0
Ostis vahetevahel	6	3	4	4	2	3	2	1	1	2	4
Ostis väga harva	11	10	8	7	5	6	3	2	3	4	5
Ei ostanud	82	86	87	87	92	90	95	97	96	93	91
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Alates 2008. aastast on salaalkoholi ostjate osakaal igal aastal suurenenud. Kõige kiiremini on kasvanud salaalkoholi vahetevahel ostjate osakaal. Illegaalse alkoholi ostjaid oli keskmisest enam mitte-eestlaste, madalama sissetuleku- ja haridusega elanike hulgas ning Kirde-Eestis (vt lisa 2.1).

Joonis 3.3. Illegaalse alkoholi ostmine (% alkoholi tarbijatest)



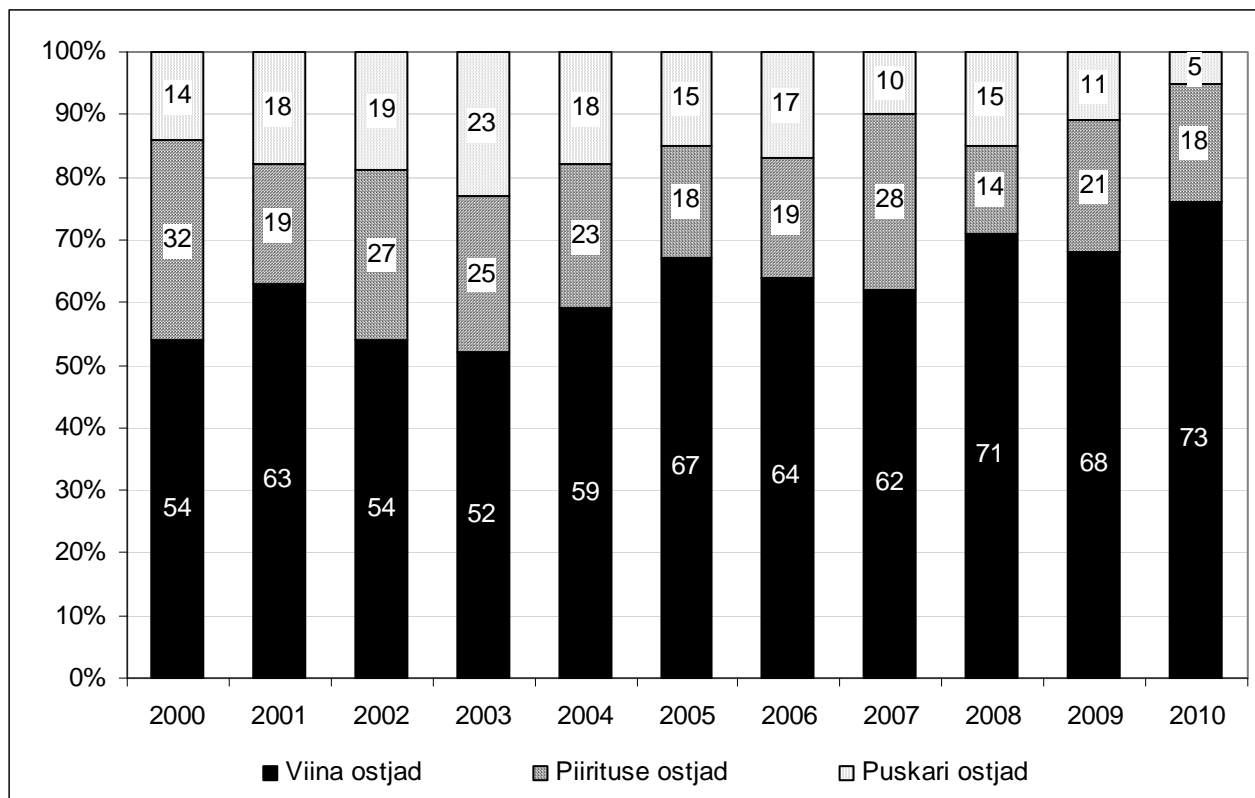
Senised uuringud on näidanud, et pea-aegu alati tarbitakse illegaalse alkoholi kõrval ka legaalselt alkoholi. Salaalkoholi tarbimismahu väljaselgitamiseks on oluline teada, millise osa moodustab salaalkohol kogu kange alkoholi tarbimisest. Salaalkoholi ostjate hinnangute põhjal moodustas illegaalne alkohol nende enda kange alkoholi kogutarbimisest 2010. aastal keskmiselt 28% (2009. aastal 26%). Nagu tabelist 3.4 näha, on salaalkoholi tarbimise osakaal peale 2007. aastat suurenenud. Viimati oli see sama suur 2004. aastal, mil salaalkoholi osakaal moodustas 29% kange alkoholi kogutarbimisest. Lähem ülevaade illegaalse alkoholi turuosast ja selle muutustest on 4. peatükis.

Tabel 3.4. Illegaalse alkoholi tarbimise osakaal kangete alkoholsete jookide kogutarbimises (illegaalse alkoholi tarbijate hinnangute keskmine)

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
25%	24%	21%	25%	29%	26%	22%	17%	23%	26%	28%

Illegaalsest alkoholist moodustab suurima osa viin, vähemal määral ostetakse piiritust ja puskarit. Salaviina ostis 2010. aastal 73%, salapiiritust 18% ja puskarit 5% illegaalse alkoholi ostjatest (vt joonis 3.4). Pikemaajaline trend ostjaskonna struktuuris näitab salaviina ostjate osakaalu suurenemist. Nende osakaal saavutas 2010. aastal maksimumi alates 2000. aastast, samal ajal langes puskari ostjate osakaal rekordmadalale.

Joonis 3.4. Illegaalse alkoholi ostjaskonna struktuur (% illegaalse alkoholi ostjatest)



4. ILLEGAALSE ALKOHOLI OSAKAAL KANGE ALKOHOLI TURUL

Illegaalse alkoholi turuosa leidmiseks kange alkoholi (viina) tarbimises on aluseks võetud Eesti elanike eksperthinnangud salaalkoholi üldise tarbimise kohta, samuti uuriti alkoholi tarbijate isiklike kogemusi ja seoseid salaalkoholiga. Järgnevalt tuuakse välja hinnangute võrdlus ning esitatakse tulemuste kokkuvõtted.

Elanike eksperthinnangute põhjal oli 2010. aastal Eestis illegaalse alkoholi tarbimise osakaal 29% kange alkoholi tarbimisest. Vastanute isiklik illegaalse alkoholi tarbimine moodustas aga keskmiselt 28% kange alkoholi tarbimisest. Viimaste aastatega on eksperthinnangud tarbijate endi hinnangutega hakanud ühtlustuma. Varasematel aastatel hindasid vastajad illegaalse alkoholi tarbimise osakaalu Eestis oluliselt suuremana võrreldes salaalkoholi tarbijate isikliku hinnanguga endi tarbimisele.

Kuna illegaalne alkohol on peamiselt kange alkohol ja seda tarbitakse põhiliselt legaalse viina asemel, võrreldakse käesolevas töös illegaalse alkoholi turuosa viinaturu suhtes. **EKI hinnangul moodustas 2010. aastal illegaalne alkohol 23-27% Eesti elanike poolt tarbitud legaalse viina ja illegaalse alkoholi kogumahust.** Varasemate aastate hinnangud ning illegaalset alkoholiturgu iseloomustavad näitajad on toodud tabelis 4.1.

Tabel 4.1. Alkoholi illegaalse kaubanduse maht ja arvestuslik maksutulukaotus

Näitaja	Ühik	2000 ³	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Illegaalse kaubanduse osakaal siseturul	%	38	30-35	25-30	25-30	20-25	20-25	15-20	8-12	10-15	15-19	23-27
Illegaalse kaubanduse keskmine maht	mln l	3,5	2,9	3,0	3,5	2,6	2,4	2,1	1,5	1,7	2,02	2,0-2,5
	mln €	10,61	9,84	12,08	13,42	12,02	10,16	8,95	6,52	11,12	11,87	12,51-15,49
Riigieelarvesse laekumata aktsiis	mln €	12,91	9,52	9,71	11,38	9,65	8,44	6,90	4,41	6,39	9,08	11,31
Riigieelarvesse laekumata käibemaks	mln €	4,22	3,26	3,64	4,15	3,90	3,20	2,56	1,73	2,75	3,90	4,76

Illegaalse alkoholi turumahu väljaselgitamiseks on käesolevas töös kasutatud legaalse viina siseturu müüki, millest on maha arvatud turistide poolt ostetud viinakogused (nii Eestist kaasa viimiseks ostetud kui Eestis tarbitud kogused). Illegaalse alkoholi koguseline maht ja rahaline käive kasvasid võrreldes 2009. aastaga, sealjuures kasvasid käibed enam kui mahud (see oli tingitud salaalkoholi hinna suurenemisest). Salaviina tarbimise osakaal kogu siseturu suhtes kasvas suhteliselt palju, sest legaalse viina siseturu müügiimahud olid 2010. aastal vähenenud

kolmandiku võrra (turistide ostusid arvesse võtmata). EKI andmetel müüdi 2010. aastal Eestis legaalselt 11,1 miljonit liitrit viina, millest turistid ostsid 4,4 miljonit liitrit. Lähtudes hinnangust, et elanike poolt tarbitud viina ja salaalkoholi koguturust moodustas 23-27% salaalkohol², müüdi 2010. aastal illegaalset alkoholi kokku 2,0-2,5 miljonit liitrit ja selle käive jäi vahemikku 12,51-15,49 miljonit eurot (196-242 miljonit krooni).

Vaatamata sellele, et salaviina keskmine hind 2010. aastal tõusis võrreldes 2009. aastaga, oli see siiski madalam kui üle-eelmisel, 2008. aastal. Sama hinnatrend oli ka puskaril. Selle põhjustas tarbijate hinnatundlikkus, mis ei võimaldanud salaalkoholi kallimalt turustada. Illegaalse viina hinna suhe legaalse viina hinda jäi 2010. aastal eelmise aastaga võrreldes samaks, moodustades viimasest 67,7%.

Illegaalse alkoholituru tõttu kaotab riik igal aastal maksutulustid saamata jäänud alkoholiaktsiisi ja käibemaksu näol. Kui illegaalselt müüdud alkoholi asemel oleks tarbijad ostnud legaalselt alkoholi, võinuks 2010. aasta riigieelarvesse täiendavalt laekuda ligi 16,07 miljonit eurot (251 miljonit krooni)³. Sellele saab võrdluseks tuua, et riigieelarvesse laekus 2010. aastal alkoholiaktsiisi kokku 165,21 miljonit eurot (2,6 miljardit krooni). Seega moodustas salakaubanduse tõttu laekumata jäänud aktsiis sellest ligi 7%.

² Arvesse on võetud elanike poolt teadlikult tehtud illegaalsed ostud, uuringus ei kajastu tarbija teadmata või teadmatuses tehtud illegaalsed ostud.

³ Laekumata maksusummade arvestuse aluseks on võetud illegaalse alkoholituru osakaalu vahemikhinnangu alampiir.

KOKKUVÕTE

Legaalset alkoholi ostis Eestis 2010. aastal 91% alkoholi tarbijatest. Salaalkoholi ostjate osakaal on viimastel aastatel suurenenud: kui 2008. aastal oli neid veel 3% alkoholi tarbijatest, siis 2010. aastal kasvas illegaalse alkoholi tarbijate osakaal 9%-ni alkoholi tarbijatest. Salaalkoholi tarbijate lisandumine on olnud tingitud elanikkonna keerulisest majanduslikust olukorrast, mis omakorda tulenes 2009. aastal alanud kõrgeist tööpuudusest ja tarbijate sissetulekute kahanemisest. Peamiseks põhjuseks salaalkoholi ostmiseks oligi selle odavam hind, mida pidas määravaks kaks kolmandikku alkoholi tarbijatest. On ka mõistetav, et illegaalse alkoholi ostjate osakaal oli suurem just madalama sissetulekuga tarbijate hulgas. Piirkondlikult oli salaalkoholi ostjate osakaal kõrgeim Kirde-Eestis ja suuremates linnades ning see tendents neis piirkondades on süvenev.

Illegaalse alkoholina tarbitakse kõige enam salaviina, sellele järgneb salapiiritus ja puskar. Salaalkoholi hind on mõjutatud ühelt poolt nii legaalse alkoholi hinnast kui ka tarbijate ostuvõimest. 2010. aasta algusest tõusid alkohoolsete jookide aktsiisimäärad (+10%) ja see suurendas legaalse viina keskmist jaemüügihinda 5%. Hindade suurenemine legaalsel alkoholiturul mõjutas ka illegaalsete alkohoolsete jookide hinnakasvu (va salapiiritus). Näiteks oli salaviina keskmine hind 2010. aastal 7% kõrgem kui aasta eest ning puskar kallines sama ajaga 11%. Salaviina hind moodustas aastatel 2007-2010 odavama legaalse viina hinnast 61-74% ning selle tase sõltub turusituatsioonist ehk tarbijate ostuvõimest.

Ligi pooled salaalkoholi tarbijatest ostsid 2010. aastal illegaalset alkoholi müüja kodust (48% salaalkoholi ostjatest), otse tänavalt hankis seda viiendik (21% salaalkoholi ostjatest). Võrreldes 2009. aastaga on mõlema müügikoha osatähtsus kahanenud, kuid kasvanud on kauplustest, kioskitest ja turult ostjate osakaal. Teadlikkus salaalkoholi müügikohtade või müüjate kohta ei ole elanike hinnangul aastaga suurenenud - pidevalt tegutsevaid salaalkoholi müügikohti või müüjaid teadis 14% vastanutest (2009. a sama). Samas tuntakse salaalkoholi ostjaid varasemast rohkem - enda tutvusringkonnas teadis illegaalse alkoholi ostjaid 25% elanikest (2009. a 23%).

Illegaalse alkoholi tarbimismahtude ja müügikäibe hinnangu leidmiseks võrreldi käesolevas töös salaalkoholi osakaalu viina siseturu suhtes (koos salaalkoholiga, ilma turistide ostudeta). EKI hinnangul moodustas illegaalne alkohol 2010. aastal 23-27% viina siseturumahust, ulatudes 2,0-2,5 miljoni liitrini. Salaalkoholi osakaalu märgatav suurenemine oli ühelt poolt tingitud illegaalsete alkoholikoguste suurenemisest ja teiselt poolt võrdlusbaasiks oleva legaalse viina kogumüügi olulisest vähenemisest. Salaalkoholi rahaline käive suurenes samuti võrreldes aastatagusega, ulatudes 12,51-15,49 miljoni euroni (196-242 miljonit krooni). Illegaalse alkoholi kaubanduse tõttu kaotas riik maksutuludena hinnanguliselt 16,07 miljonit eurot (251 miljonit krooni). Võrreldes 2009. aastaga suurenes potentsiaalne maksukaotus ligi neljandiku.

KÜSITLUSTULEMUSTE PROTSENTJAOTUSED

SALAALKOHOLI KAUBANDUS EESTIS

KAS TEIE TUTVUSRINGKONNAS ON INIMESI, KES OSTAVAD SALAALKOHOLI?
(% vastanutest)

Jah, tean paljusid	5
Jah, tean mõnesid	20
Ei tea kedagi	59
Ei oska öelda	16

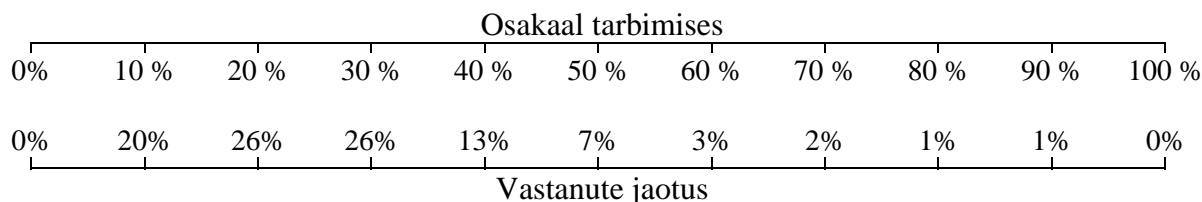
MILLINE ALKOHOL ON TEIE ARVATES SALAKAUBANDUSES PRAEGU
ENIM LEVINUD? (vastanute hinnangute pingerida)

Viin: 1. kohal

Piiritus: 3. kohal

Puskar: 2. kohal

KUI SUUREKS TE HINDATE SALAALKOHOLI (viina, piirituse, puskari) OSA EESTI
ELANIKE ÜLDISES KANGE ALKOHOLI TARBIMISES?



Vastajate keskmine: 28,72%

KAS TEIE ISIKLIKULT TEATE MÕNDA PIDEVALT TEGUTSEVAT SALAALKOHOLI
MÜÜGIKOHTA VÕI MÜÜJAT? (% vastanutest)

Jah	14
Ei	86

ELANIKE KOKKUPUUTED SALAALKOHOLIGA

KAS TEIE JÄLGITE KANGET ALKOHOLI OSTES RIIKLIKU MAKSUMÄRGI
OLEMASOLU PUDELIL (müügapakendil)? (% alkoholi tarbijatest)

Jah, see on minu jaoks oluline	52
Ei, see pole minu jaoks oluline	29
Ma ei osta kanget alkoholi	19

KAS TE ISE OLETE 2010. AASTAL OSTNUD SALAALKOHOLI? (% alkoholi tarbijatest)

Ei ole ostnud	91
Ostsin väga harva	5
Ostsin vahetevahel	4
Ostsin pidevalt	0

KUI TE EI OSTNUD 2010. AASTAL SALAALKOHOLI, SIIS KUI OLULISED ON TEIE JAOKS JÄRGMISED PÕHJUSED? (% legaalse alkoholi tarbijatest)

	Väga oluline	Mõnevõrra oluline	Ei ole oluline	Ei oska öelda
Majanduslik olukord võimaldab osta legaalset alkoholi	40	31	22	7
Pean endast lugu ja põhimõtteliselt ei osta salaalkoholi	74	15	8	3
Minu sõprusringkond suhtuks sellesse halvustavalt	25	19	40	16
Salaalkoholi pole kerge saada	9	14	37	40
Salaalkohol on tervisele ohtlik	79	9	4	8
Salaalkoholi kvaliteet on halb	70	10	3	17
Salaalkoholi ostmisega rikuksin seadust	40	28	23	9
Salaalkoholi ostmisega toetaksin allilma	47	22	16	15

Muud vastust märkis 1% legaalse alkoholi eelistajatest

KUI TE OSTSITE 2010. AASTAL SALAALKOHOLI, SIIS KUI OLULISED ON TEIE JAOKS JÄRGMISED PÕHJUSED? (% illegaalse alkoholi ostjatest)

	Väga oluline	Mõnevõrra oluline	Ei ole oluline	Ei oska öelda
Salaalkohol on odavam	66	25	7	2
Salaalkohol on minu jaoks kergesti kättesaadav	8	45	37	10
Legaalse alkoholi ja salaalkoholi kvaliteet on sama	57	25	8	10
Salaalkoholi müüja on usaldusväärne	48	24	12	16

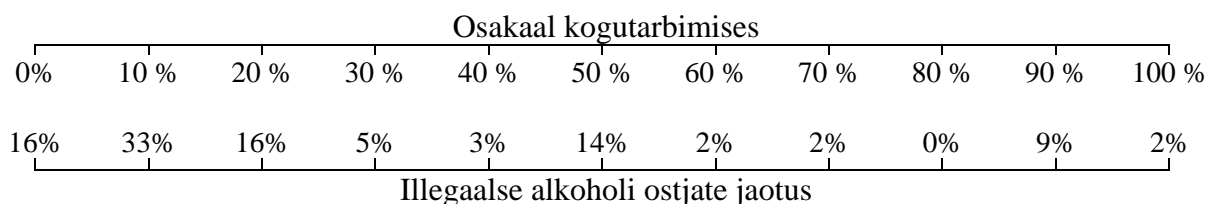
Muud vastust märkis 5% illegaalse alkoholi ostjatest

KUI TE OSTSITE 2010. AASTAL SALAALKOHOLI, SIIS MIDA KONKREETSELT? (% illegaalse alkoholi ostjatest; vastaja võis märkida mitu vastusevarianti)

Viina	73
Piiritust	18
Puskarit	5

Muud vastust märkis 11% illegaalse alkoholi ostjatest /märgitud viski, konjak, brändi, vein liköör/

MILLISE OSA MOODUSTAS SALAALKOHOL TEIE KANGE ALKOHOLI KOGUTARBIMISEST 2010. AASTA OKTOOBRISS?



Illegaalse alkoholi ostjate keskmine: 27,57%

KUST TE TAVALISELT SALAALKOHOLI OSTATE?

(% illegaalse alkoholi ostjatest; vastaja võis märkida mitu vastusevarianti)

Käest kätte (tänavalt)	21
Turult	7
Kauplustest, kioskitest	10
Baaridest, pubidest	2
Müüja kodust	48
Muud ostukohta märkis 13% illegaalse alkoholi ostjatest	

MILLISE HINNAGA TE OSTSITE VIIMATI SALAALKOHOLI?

Viina	0,5-liitrine pudel	keskmiselt 49 krooni
Piiritust	1,0-liitrine pudel	keskmiselt 95 krooni
Puskarit	0,5-liitrine pudel	keskmiselt 30 krooni

KUIDAS MUUTUS TEIE JAOKS SALAALKOHOLI KÄTTESAADAVUS 2010. AASTA JOOKSUL? (% illegaalse alkoholi ostjatest)

Muutus kergemaks	5
Jäi samaks	67
Muutus raskemaks	8
Ei oska öelda	20

KÜSITLUSTULEMUSTE PROTSENTJAO TUSED SOTSIAAL-DEMOGRAAFILISTE GRUPPIDE LÕIKES

Illegaalse alkoholi ostmine 2010. aastal

(% alkoholi tarbijatest)

		Ei ostnud	Ostis väga harva	Ostis vahetevahel	Ostis pidevalt
Keskmiselt		91	5	4	0
Regioon	Põhja-Eesti	95	3	2	0
	Kesk-Eesti	89	8	3	0
	Kirde-Eesti	76	12	12	0
	Lääne-Eesti	98	1	1	0
	Lõuna-Eesti	91	4	4	1
Elukoht	Tallinn	95	2	2	1
	suured linnad	84	7	9	0
	väikelinnad	92	4	3	1
	maa-asulad	93	5	2	0
Rahvus	eestlased	95	3	1	1
	mitte-eestlased	83	8	9	0
Vanus	18 - 29 aastased	92	5	1	2
	30 - 49 aastased	94	4	2	0
	50 - 64 aastased	90	5	5	0
	65 - 74 aastased	95	2	3	0
Sugu	naised	97	2	1	0
	mehed	88	7	4	1
Haridus	alg-, põhiharidus	86	8	6	0
	keskharidus	88	6	5	1
	kõrgharidus	97	2	1	0
Netosissetulek leibkonnaliikme kohta kuus	alla 2001 kr	74	21	2	3
	2001- 4000 kr	90	4	6	0
	4001- 6000 kr	91	5	3	1
	6001- 8000 kr	93	2	4	1
	8000 – 10 000 kr	96	2	2	0
	üle 10 000 kr	99	0	1	0

Pidevalt tegutseva illegaalse alkoholi müügikoha/ müüja teadmine
(% vastanutest)

		Teab	Ei tea
Keskmiselt		14	86
Regioon	Põhja-Eesti	8	92
	Kesk-Eesti	21	79
	Kirde-Eesti	29	71
	Lääne-Eesti	6	94
	Lõuna-Eesti	15	85
Elukoht	Tallinn	10	90
	suured linnad	18	82
	väikelinnad	15	85
	maa-asulad	14	86
Rahvus	eestlased	9	91
	mitte-eestlased	23	77
Vanus	18 - 29 aastased	13	87
	30 - 49 aastased	13	87
	50 - 64 aastased	14	86
	65 - 74 aastased	11	89
Sugu	naised	10	90
	mehed	17	83
Haridus	alg-, põhiharidus	20	80
	keskharidus	15	85
	kõrgharidus	9	91
Netosissetulek leibkonnaliikme kohta kuus	alla 2001 kr	24	76
	2001- 4000 kr	18	82
	4001- 6000 kr	14	86
	6001- 8000 kr	9	91
	8000 – 10 000 kr	9	91
	üle 10 000 kr	6	94

KÜSITLETUD KOGUMI ISELOOMUSTUS

Regiooni järgi⁴:

Põhja-Eesti	39%
Kesk-Eesti	10%
Kirde-Eesti	13%
Lääne-Eesti	14%
Lõuna-Eesti	24%

Elukoha järgi:

Tallinn	31%
suured linnad ⁵	19%
väikelinnad	19%
maa-asulad	31%

Rahvuse järgi:

eestlased	69%
mitte-eestlased	31%

Vanuse järgi:

18 - 29 aastased	25%
30 - 49 aastased	38%
50 - 64 aastased	24%
65 - 74 aastased	13%

Soo järgi:

naised	54%
mehed	46%

Hariduse järgi:

alg- ja põhiharidus	8%
keskharidus (k.a keskeriharidus)	54%
kõrgharidus (k.a magister, doktor)	38%

Netosissetuleku järgi

(leibkonnaliikme kohta kuus):

alla 2001 kr	8%
2001- 4000 kr	26%
4001- 6000 kr	29%
6001- 8000 kr	15%
8001- 10 000 kr	11%
üle 10 000 kr	11%

⁴ Vabariigi Valitsuse 3. aprilli 2001. aasta määrusega nr 126 kinnitatud Eesti piirkondlike üksuste statistilise klassifikaatori 3. tasemel esitatud maakondade grupid:

Põhja-Eesti: Harju maakond (sh Tallinn)

Kesk-Eesti: Järva, Lääne-Viru ja Rapla maakond

Kirde-Eesti: Ida-Viru maakond

Lääne-Eesti: Hiiu, Lääne, Pärnu ja Saare maakond

Lõuna-Eesti: Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi ja Võru maakond

⁵ Tartu, Narva, Pärnu, Kohtla-Järve ja Jõhvi